

Θέματα Αρχαιολογίας

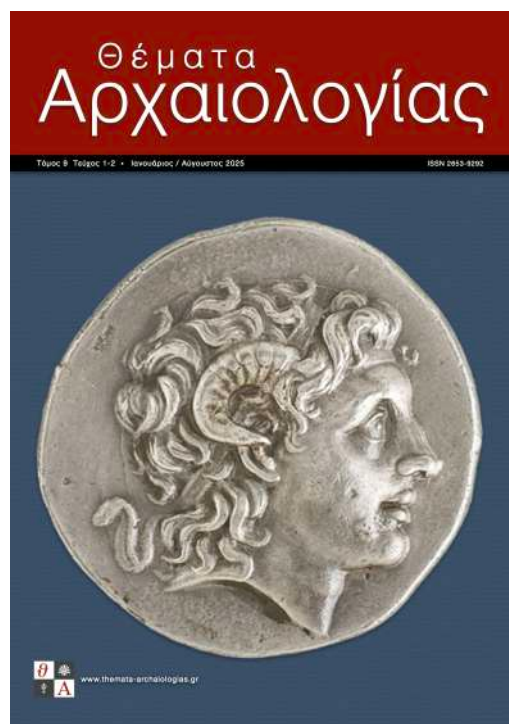
www.themata-archaiologias.gr | ISSN: 2653-9292

Η Πτολεμαϊκή επιρροή στη Δήλο μέσα από την εξέταση των νομισμάτων

Συγγραφέας: Απόστολος Παπιομίτογλου

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2025/11/ptolemaic-influence-delos-2025-9-1-2-24-35.pdf>

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας, τόμος 9, τεύχος 1-2, Ιανουάριος/Αύγουστος 2025, σ. 24-35

Τα **Θέματα Αρχαιολογίας** είναι ένα μη κερδοσκοπικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.

Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

Η Πτολεμαϊκή επιρροή στη Δήλο μέσα από την εξέταση των νομισμάτων

Απόστολος Παπιομίτογλου

Δρ Αρχαίας Ιστορίας
Εντεταλμένος Διδάσκων Αρχαίας Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Το Αιγαίο υπήρξε πάντα το κέντρο του ελληνικού κόσμου και δεν έχασε ασφαλώς τη σπουδαιότητά του την περίοδο των μακεδονικών κατακτήσεων, όταν τα γεωγραφικά και πολιτιστικά όρια του ελληνισμού απλώθηκαν μέχρι την κοιλάδα του Ινδού και την έρημο της Νουβίας. Όλες οι ελληνιστικές δυνάμεις επεδίωξαν σταθερά την εδραίωση της εξωτερικής τους πολιτικής στον νησιωτικό ελλαδικό χώρο, κυρίως οι Πτολεμαίοι: αν οι τελευταίοι ισχυροποιούσαν τη θέση τους στο Αιγαίο θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν μία άνετη προσέγγιση των δυνάμεών τους στον ελλαδικό ηπειρωτικό κορμό, αλλά και να ελέγξουν τις ενέργειες των πειρατών του Ταίναρου, της Κρήτης και της Μ. Ασίας, που συχνά διαδραμάτιζαν αποφασιστικούς ρόλους στην έκβαση των γεγονότων της ανατολικής Μεσογείου. Η πτολεμαϊκή επιρροή στον κεντρικό αιγαιακό χώρο, τις Κυκλάδες, ιδιαίτερα στο νησί της Δήλου, τεκμηριώνεται μέσα από ένα πλήθος ετερόκλητων πηγών, συμπεριλαμβανομένων των πτολεμαϊκών νομισμάτων που εντοπίστηκαν στο εν λόγω γεωγραφικό διαμέρισμα, το οποίο συγκροτεί μία περιοχή με έντονη πτολεμαϊκή διείσδυση.

Λέξεις ευρετηρίου

Πτολεμαίοι
Αίγυπτος
Αιγαίο
Κυκλάδες
Δήλος
νομίσματα

Η ανάμειξη των Πτολεμαίων στις υποθέσεις του Αιγαίου οδήγησε τους μονάρχες στο να εκδηλώσουν γρήγορα το ενδιαφέρον τους για την ιερή Δήλο, συμπέρασμα που συνάγεται από τη συνολική εικόνα των επιγραφών που βρέθηκαν στο κυκλαδίτικο νησί. Ωστόσο, ο χαρακτήρας της πτολεμαϊκής παρουσίας στη Δήλο είναι ιδιαίτερος, καθώς οι ηγεμόνες δεν είχαν εγκαταστήσει φρουρές, όπως παρατηρείται σε άλλες περιοχές πτολεμαϊκής επιρροής, όπως ήταν η Θήρα και η Κρήτη. Ως εκ τούτου θα ήταν επισφαλής μία υπόθεση, ότι οι Πτολεμαίοι άσκησαν εξουσία στη Δήλο, επιθυμώντας την άμεση ρύθμιση των πραγμάτων του δήμου με την αποστολή *έπιστατών, διοικητών, δικαστών, μισθοφόρων, γραμματέων και οικονόμων*, που εκτελούσαν τα καθήκοντά τους συμπληρωματικά και πάντα στο πλαίσιο της παρουσίας του ισχυρού στρατιωτικού θεσμού της αιγυπτιακής φρουράς. Με άλλους όρους, η μνεία των αναθηματικών προσφορών των ελληνιστικών ηγεμόνων και των αξιωματούχων τους στους καταλόγους των *ιεροποιών* της Δήλου δεν πρέπει απαραίτητα να συνδεθεί και με την άσκηση εξουσίας ή ελέγχου επί των πολιτών του νησιού. Το γεγονός, δηλαδή, ότι οι Πτολεμαίοι, οι Ατταλίδες, οι Σελευκίδες και οι Αντιγονίδες εκπροσωπούνται στους καταλόγους, στις αναθηματικές επιγραφές και στα ψηφίσματα με πλήθος αφιερώσεων δεν υποδεικνύει ότι η Δήλος βρισκόταν υπό την ηγεμονία των βασιλείων της Αιγύπτου, της Περγάμου, της Συρίας και της Μακεδονίας αντίστοιχα.

Οι Πτολεμαίοι θα επιθυμούσαν να αυξήσουν την επιρροή τους στη Δήλο στο πλαίσιο του διαρκούς ανταγωνισμού που προσδιορίζει την πολιτική που ακολουθούσαν οι μονάρχες σχετικά με τις τύχες του αιγαιακού χώρου κατά τη διάρκεια του 3ου αιώνα π.Χ. Για να πετύχουν το σκοπό τους δεν χρησιμοποίησαν μόνιμα εγκατεστημένους αξιωματούχους, αλλά οι Δήλιοι δέχονταν την υποστήριξη εκείνων που εν γένει προωθούσαν τα συμφέροντα των Πτολεμαίων στο Αιγαίο. Τα πλεονεκτήματα ενός τέτοιου στόχου έγιναν ορατά και για τις δύο πλευρές, καθώς οι Λαγίδες εκμεταλλεύτηκαν την κεντρική θέση της γενέτειρας του Απόλλωνα ως προς τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων για την υλοποίηση των βλέψεών τους στο Αιγαίο, ενώ οι Δήλιοι μπόρεσαν να διευθετήσουν τη λύση των προβλημάτων τους, απαλλαγμένοι από τη διαρκή παρουσία μίας ξένης δύναμης στον χώρο τους.

1. Η εικονογραφία του εμπροσθοτύπου του αργυρού τετράδραχμου του Πτολεμαίου Α' Σωτήρα.

Ο εντοπισμός πτολεμαϊκών νομισμάτων στη Δήλο συμπληρώνει την εικόνα που σχηματίζεται από τα επιγραφικά τεκμήρια, προσφέροντας χρήσιμες πληροφορίες για τη διασπορά των πτολεμαϊκών νομισμάτων στο νησί, για τους τρόπους με τους οποίους πραγματοποιήθηκε η εισροή τους στη νησιωτική ενδοχώρα, αλλά και για τις επιδράσεις που άσκησε η πτολεμαϊκή νομισματική στην τοπική νομισματοκοπία των νησιωτών, ιδιαίτερα όσον αφορά στις παραστάσεις της εικονογραφίας.

Οι άρρηκτες σχέσεις των Λαγιδών με το ιερό νησί του Απόλλωνα επαληθεύονται –ανάμεσα στα άλλα– και μέσα από την εύρεση ελαχίστου μεν αριθμού πτολεμαϊκών νομισμάτων, που, όμως, χρονολογούνται σε ολόκληρη την περίοδο της πτολεμαϊκής δυναστείας, από τα χρόνια του Πτολεμαίου Α' Σωτήρα μέχρι και τη βασιλεία της Κλεοπάτρας Ζ' Θεάς Φιλοπάτορος (306/5-31/0 π.Χ.).¹ Όσον αφορά στον γεωγραφικό παράγοντα, τα πτολεμαϊκά νομίσματα εντοπίστηκαν διεσπαρμένα σχεδόν σε όλες τις βασικές περιοχές του αρχαιολογικού χώρου της Δήλου (Αγορά των Κομπεταλιαστών, Θέατρο, Ιερό του Απόλλωνα, Οικία του Διονύσου, Στοά του Φίλιππου Ε', Αγορά των Ιταλών, Υπόστυλη Αίθουσα, Ιερό της Αρτέμιδος, Κοίτη του ποταμού Ινωπού).²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εικονογραφία των πτολεμαϊκών νομισμάτων της Δήλου: ένα αργυρό τετράδραχμο του Πτολεμαίου Α' Σωτήρα (306/5-283/2 π.Χ.) απεικονίζει στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του μονάρχη προς τα δεξιά (εικ.1). Η κεφαλή φέρει βασιλική ταινία και αιγίδα μέχρι τον τράχηλο, ενώ ανάμεσα στο αυτί του ηγεμόνα και στους βοστρύχους της κόμης του υπάρχει ένα μικροσκοπικό Δ, που μάλλον δηλώνει το αρκτικό του ονόματος του σφραγιστογράφου, που χάραξε τις

σφραγίδες σε όλα τα νομίσματα αυτού του τύπου.³ Η οπίσθια όψη αυτών των αργυρών τετράδραχμων φέρει την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, απεικονίζοντας έναν αετό με κλειστά φτερά να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού. Η παράσταση του οπισθότυπου, αλλά και το πορτραίτο του Πτολεμαίου στον εμπροσθότυπο, περιβάλλονται από στικτό κύκλο (εικ. 2).⁴ Από τον τελευταίο περιβάλλονται και οι παραστάσεις των δύο όψεων στα χάλκινα νομίσματα του Πτολεμαίου Β' Φιλadέλφου (283/2-246/5 π.Χ.): πρόκειται για χάλκινες κοπές, μεγέθους είκοσι χιλιοστών. Ένα νόμισμα, που εντοπίστηκε πλησίον της Αγοράς των Κομπεταλιαστών, εικονίζει στην πρόσθια όψη την κεφαλή του Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, που φέρει τη γνωστή δορά ελέφαντος.⁵ Ο οπισθότυπος φέρει χαραγμένη την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, απεικονίζοντας έναν αετό με αναπεπταμένα τα φτερά να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού. Ο κεραυνός αποτελεί και το σύμβολο που κοσμεί μία ασπίδα ωοειδούς σχήματος, που εικονίζεται στο αριστερό πεδίο της οπίσθιας όψης.⁶ Το νόμισμα χρονολογείται στο 275 π.Χ. περίπου, όπως υποδεικνύει το χρονομετρικό γράμμα Λ, που είναι αποτυπωμένο ανάμεσα στα πόδια του αετού και ισοδυναμεί με τα έτη της βασιλείας του Φιλadέλφου, κατά τη διάρκεια των οποίων κόπηκε ο εν λόγω νομισματικός τύπος.⁷ Ένα τυχαίο εύρημα του Φιλadέλφου απεικονίζει στην πρόσθια όψη την κεφαλή του Διός Άμμωνος προς τα δεξιά, ενώ ο οπισθότυπος φέρει την παράσταση του αετού με αναπεπταμένα φτερά (εικ. 3).⁸

Η έλλειψη προμήθειας αργύρου και χρυσού, που έγινε φανερή στην ανατολική Μεσόγειο ήδη από τα πρώιμα χρόνια του 3ου αιώνα π.Χ., επηρέασε σταδιακά και την ίδια την Αίγυπτο, με αποτέλεσμα ο Πτολεμαίος Γ' Ευεργέτης (246/5-222/1 π.Χ.) να κόψει κυρίως χάλκινα νομίσματα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του. Το φαινόμενο αυτό αντικατοπτρίζεται και στην περίπτωση της Δήλου, όπου εντοπίστηκαν οι χάλκινες κοπές του ηγεμόνα. Ανάμεσα στα εξήντα εννέα χάλκινα νομίσματα, που ήλθαν στο φως στα περίχωρα της Οδού του Θεάτρου κατά την ανασκαφική περίοδο 1904-1906, συγκαταλέγεται και μία κοπή του Ευεργέτη, που ανήκει στους τύπους των νομισμάτων που έκοψε ο Πτολεμαίος προς τιμήν του θεοποιημένου Πτολεμαίου Α' Σωτήρα.⁹ Την πρόσθια όψη του χάλκινου νομίσματος της

2. Η εικονογραφία του οπισθότυπου του αργυρού τετράδραχμου του Πτολεμαίου Α' Σωτήρα.

3. Νόμισμα Πτολεμαίου Β' Φιλadέλφου με παραστάσεις Διός και αετού με αναπεπταμένα φτερά.

4. Νόμισμα Πτολεμαίου Γ' Ευεργέτη με παραστάσεις του ηγεμόνα και του αετού. Ο τελευταίος συνοδεύεται από το κέρα.

Δήλου κοσμεί η κεφαλή του Πτολεμαίου Α' με αιγίδα. Ο οπισθότυπος εικονίζει την κεφαλή της Βερενίκης Β' της Αιγύπτου, συζύγου του Ευεργέτη, προς τα δεξιά, την οποία συνοδεύει το σύμβολο του κέρατος.¹⁰ Το επόμενο εύρημα, που εντοπίστηκε στα βορειοδυτικά του ιερού του Απόλλωνα κατά τις ανασκαφές της περιόδου 1906-1908, είναι ένα χάλκινο νόμισμα του Ευεργέτη, που απεικονίζει στον εμπροσθότυπο την προτομή του ηγεμόνα προς τα δεξιά, ενώ στην οπίσθια όψη φέρει την παράσταση του αετού με κλειστά φτερά, να συνοδεύεται από το κέρα (εικ. 4). Αυτός ο τύπος των νομισμάτων του Ευεργέτη χρονολογήθηκε στα 244 π.Χ., δηλαδή έ-

ναν χρόνο μετά από την πολεμαϊκή ήττα στη Ναυμαχία της Άνδρου, που έφερε αντιμέτωπη την πολεμαϊκή δυναστεία με τον οίκο των Αντιγονιδών του Αντιγόνου Γονατά (277-239 π.Χ.).¹¹

Οι επιγραφικές μαρτυρίες της Δήλου παρουσιάζουν μια ενδιαφέρουσα εικόνα για τη δράση του Σωσιβίου, συμβούλου του Πτολεμαίου Δ΄ Φιλοπάτορος (222/1-205/4 π.Χ.).¹² Η εικόνα αυτή συμπληρώνεται μέσα από την εύρεση νομισμάτων του Πτολεμαίου Δ΄, που πρέπει να ενταχθούν στο πλαίσιο της δραστηριότητας πολιτικής, που εφάρμοσε ο τελευταίος διαμέσου των συμβούλων του κατά τη διάρκεια του Τετάρτου Συριακού Πολέμου (219-217 π.Χ.), ειδικότερα πριν από τη Μάχη της Ραφίας (217 π.Χ.), όταν ο Φιλοπάτωρ χρειάστηκε να αναδιοργανώσει τα στρατεύματά του. Τα χάλκινα νομίσματα του Πτολεμαίου, που πρέπει να έφθασαν στη Δήλο ως αμοιβές μισθοφόρων, χαρακτηρίζονται από πλούσια εικονογραφία: νόμισμα, προερχόμενο από την περιοχή της Οικίας του Διονύσου, απεικονίζει στον εμπροσθότυπο την προτομή της Αρσινόης Γ΄ Φιλοπάτορος, συζύγου του ηγεμόνα, με διάδημα και περιδέραιο, ενώ η οπίσθια όψη φέρει κέρασ με διακοσμητική ταινία, πλήρες καρπών. Οι παραστάσεις των δύο όψεων περιβάλλονται από στικτό κύκλο.¹³ Ακολουθώντας την παράδοση των προγόνων του, ο Φιλοπάτωρ προχώρησε και στην κοπή νομισμάτων, που αποτυπώνουν στον εμπροσθότυπο την εικονογραφία του Διός: χαρακτηριστικά παραδείγματα εντοπίστηκαν στον χώρο που περιβάλλει την Οδό του Θεάτρου της Δήλου, όπου κατά την ανασκαφική περίοδο 1904-1906 ήλθαν στο φως δύο χάλκινες κοπές, που απεικονίζουν την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά. Ο αετός κυριαρχεί στην εικονογραφία της οπίσθιας όψης των εν λόγω νομισμάτων στις δύο πιο συχνές παραλλαγές του, εκείνες που απεικονίζουν έναν ή δύο αετούς να συνοδεύονται από το σύμβολο του κέρατος.¹⁴ Ο αετός με κλειστά τα φτερά και το κέρασ πάνω στον ώμο του απεικονίζεται και στον οπισθότυπο ενός χάλκινου ευρήματος, που περισυνελέγη από τυχαίο σημείο της νήσου. Η πρόσθια όψη αυτού του πολεμαϊκού νομίσματος φέρει την κεφαλή της Ίσιδος προς τα δεξιά (εικ. 5).¹⁵

Στο σύνολο των πολεμαϊκών νομισμάτων της Δήλου ανήκουν και οι χάλκινες κοπές του Πτολεμαίου ΣΤ΄ Φιλομήτορος (181/0-146/5 π.Χ.).¹⁶ Ένα νόμισμα, που εντοπίστηκε στην περιοχή της Αγοράς

5. Η κεφαλή της Ίσιδος στον εμπροσθότυπο νομίσματος του Πτολεμαίου Δ΄ Φιλοπάτορος.

6. Οπισθότυπος νομίσματος της περιόδου του Πτολεμαίου ΣΤ΄ Φιλομήτορος με τα αρχικά ΕΥΛ, δηλωτικά του επιτρόπου Ευλαίου. Ενώπιον του αετού διακρίνεται το άνθος λωτού.

των Κομπεταλιαστών, χρονολογείται στην περίοδο 173-171 π.Χ., όταν η Κλεοπάτρα Α΄, μητέρα του Πτολεμαίου, είχε πεθάνει (άνοιξη του 176 π.Χ.) και την αντιβασιλεία του πολεμαϊκού οίκου είχαν αναλάβει ο Λήναιος, ένας πρώην δούλος από τη Συρία, μαζί με τον ευνούχο Ευλαίο.¹⁷ Η υπέρμετρη φιλοδοξία του τελευταίου, που υπήρξε και ο βασικός σύμβουλος του νεαρού ηγεμόνα, τον οδήγησε στο να αποτυπώσει το όνομά του πάνω σε χάλκινα και αργυρά νομίσματα (εικ. 6). Το πολεμαϊκό νόμισμα της Δήλου ανήκει σε αυτά που κόπηκαν στην περίοδο της επιτροπείας του Ευλαίου, χωρίς, όμως να έχουν αποτυπωθεί τα αρχικά Ε και ΕΥΛ, που λειτουργούσαν ως δηλωτικά των κοπών, που εισήγαγε ο εν λόγω πολεμαϊκός σύμβουλος.¹⁸ Φαίνεται, ότι τα χάλκινα νομίσματα αυτού του τύπου, χωρίς τα αρχικά του ονόματος, κόπηκαν υπό την εποπτεία του Ευλαίου, αλλά μετά το 172 π.Χ., έτος ανακήρυξης της ενηλικίωσης του Φιλομήτορος. Τότε δεν θα υπήρχε πια κανένας νόμιμος λόγος για να τίθεται επί των νομισμάτων το όνομα του επιτρόπου, του οποίου η εντολή κοπής νομισμάτων, τουλάχιστον κατά τύπους, έληξε αυτοδικαίως αμέσως όταν ο

ηγεμόνας ανέλαβε την εξουσία, έχοντας ο ίδιος πλέον τα πλήρη δικαιώματα για τη νομισματοκοπία της Αιγύπτου.¹⁹

Ως προς την εικονογραφία, το χάλκινο πολεμαϊκό νόμισμα της Δήλου απεικονίζει στην πρόσθια όψη την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά, να περιβάλλεται από στικτό κύκλο. Ο οπισθότυπος πραγματεύεται την παράσταση του αετού με κλειστά τα φτερά να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού και να φέρει επί του αριστερού του ώμου το σύμβολο του σκήπτρου. Στο αριστερό πεδίο της οπίσθιας όψης απεικονίζεται και το άνθος λωτού, ενώ ολόκληρη η παράσταση περιβάλλεται από στικτό κύκλο.²⁰ Την ίδια εικονογραφία πραγματεύονται οι όψεις ενός άλλου χάλκινου νομίσματος, που εντοπίστηκε στην ανατολική πλευρά του ιερού του Απόλλωνα.²¹ Η ανορθόδοξη κατασκευή του συγκεκριμένου νομίσματος, του οποίου τόσο ο εμπροσθότυπος, όσο και ο οπισθότυπος είναι έκκεντρα κτυπημένοι, με τη χάραξη των μητρών να έχει γίνει με αμέλεια, αλλά και η «βαρβαροτεχνότητα», όπως έχει χαρακτηριστεί, αντιγραφή της επιγραφής, αποτελούν στοιχεία που οδηγούν στο πιθανό συμπέρασμα, ότι το χάλκινο νόμισμα του Φιλομήτορος αποτελεί «βαρβαρική» απομίμηση των κοπών του Πτολεμαίου.²²

Από τον χώρο της Στοάς του Φιλίππου Ε' προέρχεται το επόμενο εύρημα, που εμπλουτίζει την εικόνα που έχουν σχηματίσει επιγραφικά και αρχαιολογικά τεκμήρια για τη σχέση του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β' (170-164 & 144-132/1 & 126-116 π.Χ.), του επονομαζόμενου Φύσκωνος, με τη Δήλο: πρόκειται για χάλκινη κοπή, που απεικονίζει στην πρόσθια όψη την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά, ενώ ο οπισθότυπος φέρει την επιγραφή ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ, εικονίζοντας τον αετό με αναπεπταμένα τα φτερά να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού. Στο αριστερό πεδίο της οπίσθιας όψης αποτυπώνονται τα γράμματα ΘΕ. Στικτός κύκλος περιβάλλει τις παραστάσεις και των δύο όψεων του νομίσματος.²³ Το τελευταίο ανήκει στην κατηγορία των χάλκινων κοπών, που εισήγαγαν οι πολεμαϊκοί στρατηγοί της Κύπρου, Σέλευκος (144-131 π.Χ.), Κρόκος (130-124 π.Χ.) και Θεόδωρος (123-118 π.Χ.) προς τιμήν του Φύσκωνος.²⁴ Ειδικότερα, σχετίζεται με τον Θεόδωρο, *πρώτο φίλο και συγγενή του βασιλέως, στρατηγό, στρατηγό αυτοκράτορα, ναύαρχο*

και *άρχιερέα* της Κύπρου, που θα πρέπει να ήταν υπεύθυνος για την έκδοση νομισμάτων που φέρουν τα αρκτικά ΘΕ.²⁵

Η αφοσίωση του Θεοδώρου στον θρόνο της πολεμαϊκής Αιγύπτου επιβεβαιώνεται με ξεκάθαρο τρόπο μέσα από το σύνταγμα των κυπριακών επιγραφικών μαρτυριών: το συγκεκριμένο πρόσωπο μνημονεύεται δύο φορές στα επιγραφικά τεκμήρια της Σαλαμίνας, όταν σύσσωμη η πόλη αποδίδει τιμές στον Θεόδωρο για την ευεργετική πολιτική, εύνοια και φιλαγαθία, με την οποία διαχειρίστηκε τις υποθέσεις του Φύσκωνος, της Κλεοπάτρας Β', της Κλεοπάτρας Γ', αλλά και των ίδιων των Σαλαμινίων.²⁶ Το *Κοινόν τῶν γραμματέων* της Πάφου, αλλά και το *Κοινόν τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν*, συγκαταλέγονται στους αναθέτες, που εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους προς τον στρατηγό του Φύσκωνος, όπως υποδεικνύει επιγραφή των μέσων του 2ου αιώνα π.Χ.²⁷ Το ίδιο πράττουν και τα στρατεύματα του ιππικού και του πεζικού, που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στην Κύπρο υπό το στέμμα της Αιγύπτου, όπως αποκαλύπτει επιγραφή από την Αρσινόη Μάριου, πόλη της βορειοδυτικής Κύπρου, κοντά στο ακρωτήριο του Ακάμαντα.²⁸ Ο σεβασμός, που απολάμβανε ο Θεόδωρος ανάμεσα στα πολεμαϊκά στρατεύματα, αντανακλάται και σε μια σειρά τιμητικών ψηφισμάτων εκ μέρους του *Κοινοῦ τῶν Κυλίκων, τῶν Ιώνων και τῶν Λυκίων* στρατιωτῶν.²⁹ Δεν λείπουν, επίσης, οι αφιερώσεις υψηλόβαθμων στελεχών της πολεμαϊκής στρατιωτικής οργάνωσης των κυπριακών πόλεων, όπως ήταν οι *ἡγεμόνες τῶν ἐν Κύπρῳ τασσομένων δυνάμεων*, αλλά και οι ομόλογοι του Θεοδώρου στρατηγοί της Κύπρου, όπως ήταν ο Έλενος Κυρηναίος.³⁰

Στα νομίσματα της Δήλου, που αποδίδονται στους ύστερους Πτολεμαίους, ανήκουν και εκείνα, που σχετίζονται με τον Πτολεμαίο Θ' Σωτήρα Β' (116-107 και 88-81 π.Χ.), τον αποκαλούμενο Λάθυρο: από την περιοχή της Αγοράς των Ιταλών προέρχεται χάλκινο νόμισμα, ο εμπροσθότυπος του οποίου εικονίζει την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά να περιβάλλεται από στικτό κύκλο. Η οπίσθια όψη του νομίσματος φέρει χαραγμένη την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, απεικονίζοντας το σύμβολο του κέρατος με διακοσμητική ταινία.³¹ Πανομοιότυπη εικονογραφία φέρει η πρόσθια όψη μιας άλλης χάλκινης κοπής, που εντο-

πίστηκε στην περιοχή ανάμεσα στην Αγορά των Κομπεταλιαστών και στο Θέατρο της Δήλου. Ο οπισθότυπος, ωστόσο, παρουσιάζει διαφορές, καθώς φέρει την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (δεξιά), με τα αρχικά γράμματα Σ-Ω και Θ-Ε στο ενδιάμεσο πεδίο, δηλωτικά των λέξεων ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΕΟΥ, συμπληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το πλήρες προσωνύμιο του Λαθύρου. Η εικονογραφία της οπίσθιας όψης περιλαμβάνει την παράσταση με το δίκρανο να είναι πλήρες καρπών και να φέρει διακοσμητική ταινία. Στο πεδίο πάνω από το σύμβολο του δικέρατος απεικονίζονται δύο αστέρες, ενώ ολόκληρο το θέμα περιβάλλεται από στικτό κύκλο.³² Τις ίδιες εικονογραφικές επιλογές με το νόμισμα από την Αγορά των Κομπεταλιαστών παρουσιάζει και το χάλκινο νόμισμα του Λαθύρου, που εντοπίστηκε στον χώρο της Υπόστυλης αίθουσας. Το επόμενο εύρημα είναι ένα χάλκινο νόμισμα, που φέρει στον εμπροσθότυπο την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά να περιβάλλεται από στικτό κύκλο, ενώ η οπίσθια όψη εικονίζει την παράσταση του αετού με κλειστά φτερά, να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού. Στο αριστερό πεδίο εικονίζεται κέρα με διακοσμητική ταινία.³³ Το πέμπτο και τελευταίο χάλκινο νόμισμα του Λαθύρου, εκείνο που ήλθε στο φως από τις ανασκαφές στην περιοχή βορειοδυτικά του ιερού του Απόλλωνα, απεικονίζει στον εμπροσθότυπο τον συνηθισμένο τύπο της κεφαλής του Άμμωνα Δία. Ο οπισθότυπος, ακολουθώντας τις παραδοσιακές νόρμες της πτολεμαϊκής νομισματοκοπίας, φέρει χαραγμένη την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, που συνοδεύεται από τα αρχικά ΣΩ, αποτυπωμένα ακριβώς κάτω από την απεικόνιση ισιακού κοσμήματος. Ολόκληρη η παράσταση περιβάλλεται από στικτό κύκλο.³⁴

Την κυκλοφορία των πτολεμαϊκών νομισμάτων της Δήλου επισφραγίζει η εύρεση χάλκινων κοπών της Κλεοπάτρας Ζ' (51-30 π.Χ.), που εντοπίστηκαν στις περιοχές της Αγοράς των Κομπεταλιαστών και του Αρτεμείου: από την πρώτη περιοχή προέρχεται ένα χάλκινο εύρημα, το οποίο ανήκει στην κατηγορία των χάλκινων κοπών της Κύπρου, που εκδόθηκαν προς τιμήν της βασίλισσας. Ο εμπροσθότυπος εικονίζει την κεφαλή του Άμμωνος Διός προς τα δεξιά να περιβάλλεται από στικτό κύκλο. Στο πεδίο μπροστά από την κεφαλή του θεού αποτυπώνεται το σύμβολο του αστερός. Ο οπισθό-

7. Η παράσταση των δύο αετών στον οπισθότυπο των πτολεμαϊκών νομισμάτων.

τυπος φέρει την επιγραφή ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, απεικονίζοντας την παράσταση των δύο αετών με κλειστά φτερά. Ο δεύτερος αετός φέρει επί του ώμου του το σκήπτρο (εικ.7).³⁵ Το χάλκινο νόμισμα από το Αρτεμείο παρουσιάζει μια διαφορετική εικονογραφία, καθώς η πρόσθια όψη απεικονίζει την προτομή της Κλεοπάτρας προς τα δεξιά, ενώ ο οπισθότυπος φέρει την επιγραφή ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ, απεικονίζοντας τον αετό με κλειστά φτερά να πατά πάνω σε σχηματοποιημένη δέσμη κεραυνού.³⁶

Οι κύριοι στόχοι της νομισματοκοπίας, αλλά και εν γένει του οικονομικού και διοικητικού συστήματος που υιοθετήθηκε από τους Πτολεμαίους στην Αίγυπτο και στις υπερπόντιες κτήσεις τους, ήταν αναμφισβήτητα η εξυπηρέτηση της βασιλικής αυλής και της γραφειοκρατίας, η διατήρηση της ανταγωνιστικότητας στον τομέα του διεθνούς εμπορίου, αλλά προπαντός η συγκέντρωση πλούτου στα βασιλικά ταμεία, ώστε οι ηγεμόνες να είναι σε θέση να συντηρούν και να πληρώνουν τον στόλο και τον μισθοφορικό στρατό τους.³⁷ Το ήδη υψηλό κόστος του πολέμου μεγάλης κλίμακας αυξήθηκε εκθετικά από τον 3ο αι. π.Χ. και έπειτα, αφενός λόγω της κατασκευής ολοένα και μεγαλύτερων πολεμικών πλοίων, αφετέρου λόγω της αυξανόμενης σημασίας των οχυρώσεων και του πολιορκητικού πολέμου, που με τη σειρά του υπήρξε το αποτέλεσμα του διαρκώς εντεινόμενου ενδιαφέροντος που είχαν οι νησιωτικές πόλεις για τους Λαγίδες.³⁸ Έχει υπολογιστεί, ότι το ετήσιο κόστος του στόλου της περιόδου του Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου (283/2-246/5 π.Χ.) θα μπορούσε εύκολα να ξεπεράσει τα 4.000 αργυρά τάλαντα, ανάλογα και με τη διάρκεια των εκστρατειών.³⁹ Το κεφάλαιο καλύφθηκε όχι μόνο από τα βασιλικά ταμεία, αλλά και από τους πλού-

σιους αυλικούς *φίλους* των Πτολεμαίων, ενώ κάποια από τα πλοία παρέχονταν από τις συμμαχικές της Αιγύπτου δυνάμεις.⁴⁰ Μερικές νησιωτικές πόλεις του Αιγαίου διέθεταν αξιόλογη ναυτική δύναμη, κυρίως η Ρόδος, σύμμαχος των πρώτων Πτολεμαίων.⁴¹ Ο ταχύς, άλλωστε, εκχρηματισμός της αιγυπτιακής οικονομίας, που προωθήθηκε από τους ίδιους τους ηγεμόνες, είναι δηλωτικός της ανάγκης των Πτολεμαίων να αποκτήσουν κεφάλαιο μέσω της φορολογίας, ώστε να καλύψουν τις υψηλές στρατιωτικές τους δαπάνες εκτός Αιγύπτου. Η παρουσία των πτολεμαϊκών νομισμάτων στη Δήλο αντανάκλα τους παραπάνω στόχους του οικονομικού μοντέλου της Αιγύπτου, που πραγματώθηκαν κυρίως μέσα από την ιδιαίτερη θέση που κατείχε το νησί στο ελληνιστικό εμπόριο. Τα αιγυπτιακά εμπορικά σωματεία, που εμφανίζονται στη Δήλο, ιδιαίτερα μετά το 166 π.Χ., η δραστηριότητα που αναπτύσσουν στο λιμάνι του νησιού, η δημιουργία δικτύων επικοινωνίας με την εμπορική τους έδρα στην Αλεξάνδρεια, αλλά και οι απόπειρες του ίδιου του εμπορικού πληθυσμού της πρωτεύουσας των Πτολεμαίων να οργανωθεί σε επαγγελματικές συλλογικότητες, προσανατολισμένες στο εξωτερικό εμπόριο, θα πρέπει να αποτελούσαν τους βασικούς παράγοντες εμφάνισης των πτολεμαϊκών νομισμάτων στη Δήλο.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, που εξασφάλισαν στους Πτολεμαίους τον αδιαφιλονίκητο έλεγχο των Κυκλάδων μέχρι τα μέσα του 3ου αι. π.Χ., αλλά και η επιρροή τους στα νησιά του κεντρικού Αιγαίου μέσω του *Κοινού των Νησιωτών*, αποτέλεσαν το πλαίσιο μιας εκτεταμένης χρήσης μισθοφόρων στρατιωτών στην υπηρεσία των πρώτων ηγεμόνων, οι αμοιβές των οποίων θα υπήρξαν, επίσης, βασική αιτία για την εμφάνιση πτολεμαϊκών χάλκινων νομισμάτων στη Δήλο. Παράλληλα παραδείγματα από την Πελοπόννησο και την Εύβοια, όπου οι μισθοφόροι θεωρούνται ως η κύρια αιτία για την εισαγωγή μερικών χάλκινων πτολεμαϊκών νομισμάτων κατά τη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ., επαληθεύουν τέτοιου είδους φαινόμενα.⁴² Αρκετά πτολεμαϊκά νομίσματα που εντοπίστηκαν στην Αττική, πιθανότατα χρησιμοποιήθηκαν από τον ναύαρχο του Φιλαδέλφου, Πάτροκλο Πάτρωνος Μακεδόνα, προκειμένου να πληρωθούν τα αιγυπτιακά στρατεύματα κατά τη διάρκεια του Χερμωνιδείου Πολέμου (267-261 π.Χ.).⁴³ Οι ναυτικές διαδρομές του στα νερά του Αιγαίου με στόχο την αναζήτηση συμμάχων

της Αιγύπτου, ίσως να ερμηνεύει και την παρουσία των χάλκινων κοπών του Πτολεμαίου Β' στη Δήλο. Το ίδιο μπορεί να υποθέσει κανείς και για τα νομίσματα του Πτολεμαίου Δ' Φιλοπάτορος, αν λάβει υπόψη του, ότι οι δηλιακές επιγραφές πληροφορούν για την παρουσία του συμβούλου του, Σωσιβίου, που επεδίωξε να ενισχύσει με μισθοφόρους τα πτολεμαϊκά στρατεύματα, όταν ο Αντίοχος Γ' Μέγας (222-187 π.Χ.), έχοντας καταλάβει ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της Κοίλης Συρίας, αποτελούσε απειλή για το πτολεμαϊκό βασίλειο.

Στη μελέτη των πτολεμαϊκών νομισμάτων της Δήλου, ιδιαίτερη θέση κατέχουν εκείνες οι κοπές, που προέρχονται από τα νομισματοκοπεία της Κύπρου, της σπουδαιότερης και μακροβιότερης πτολεμαϊκής κτήσης.⁴⁴ Μια τέτοια εικόνα συνδυάζεται απολύτως αρμονικά με τις πληροφορίες των δηλιακών επιγραφικών μαρτυριών, που παρουσιάζουν τις τιμές που δέχθηκαν σημαντικά μέλη της πτολεμαϊκής προσωπογραφίας –οι πτολεμαϊκοί *συγγενείς*– τα οποία, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, συσχετίστηκαν με την Κύπρο, όπως ήταν ο Λόχος Καλλιμήδου, που τιμήθηκε στην κυπριακή Παλαίπαφο, στη Δήλο αλλά και στην Αίγυπτο, ο Κρόκος, πτολεμαϊκός στρατηγός της Κύπρου, που τιμήθηκε στη Δήλο από τη *σύνοδο των εν Άλεξανδρείαι πρεσβυτέρων ἐγδοχέων*, αλλά και ο Στόλος, *συγγενής* του Λαθύρου, που απέδωσε και έλαβε τιμές στον/από τον φίλο του Σίμαλο Τιμάρχου Σαλαμίνιο (Σαλαμίνα Κύπρου).⁴⁵ Τα πτολεμαϊκά νομίσματα, που κόπηκαν στην Κύπρο, εμπλουτίζουν την εικόνα των επιγραφών για το δίκτυο επικοινωνίας ανάμεσα στη Μεγαλόνησο, στην πτολεμαϊκή Αίγυπτο και στη Δήλο. Υπό το πρίσμα αυτό, θα έλεγε κανείς ότι η νομισματοκοπία των Πτολεμαίων στην Κύπρο επηρέασε την κυκλοφορία των πτολεμαϊκών νομισμάτων της Δήλου: οι βασιλείς της Αιγύπτου εξέδωσαν πολλές σειρές νομισμάτων, κυρίως στην Αλεξάνδρεια, αλλά και σε διάφορα ακόμη νομισματοκοπεία διασκορπισμένα σε εξωτερικές κτήσεις, όπως στην Κοίλη Συρία και την Κύπρο. Ενώ ο Πτολεμαίος Α' Σωτήρας επεδίωξε να εγκαθιδρύσει την εξουσία του στο νησί από το 321 π.Χ., η πτολεμαϊκή νομισματική παραγωγή εγκαινιάστηκε στην πραγματικότητα με την οριστική προσάρτηση της Κύπρου στην πτολεμαϊκή Αλεξάνδρεια (295/4 π.Χ.).⁴⁶ Η δημιουργία κλειστής νομισματικής οικονομίας, κατά τη μετάβαση από τον 4ο στον 3ο αι-

ώνα π.Χ., διαχώρισε σαφώς τα πολεμαϊκά νομίσματα από άλλες νομισματικές εκδόσεις της ελληνιστικής Ανατολής. Ενώ τα χρυσά και αργυρά νομίσματα αυτής της περιόδου εκδόθηκαν στη συντριπική τους πλειονότητα σύμφωνα με τον αττικό σταθμητικό κανόνα, οι Πτολεμαίοι υιοθέτησαν έναν ελαφρύτερο σταθμητικό κανόνα, παρέχοντας ταυτόχρονα στα νομίσματά τους το μονοπώλιο της κυκλοφορίας εντός των ορίων του πολεμαϊκού βασιλείου.⁴⁷ Η υποχρεωτική ανταλλαγή των ξένων νομισμάτων με πολεμαϊκά προ των πυλών του πολεμαϊκού κράτους θεωρείται εν γένει ως μία από τις κυριότερες πηγές πλούτου των Πτολεμαίων, καθόλη τη διάρκεια της βασιλείας τους. Αυτή η πολιτική του αποκλεισμού μη πολεμαϊκών νομισμάτων είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση αξιοσημείωτων ποσοτήτων χρυσών, αργυρών και χάλκινων πολεμαϊκών νομισμάτων. Σε αυτό το γενικό πλαίσιο, η κυπριακή νομισματική παραγωγή εμφανίζεται μάλλον περίπλοκη, όταν μελετάται στο σύνολό της. Ενώ η αναγνώριση νομισματικών σειρών του 3ου αιώνα π.Χ., που θα μπορούσαν να αποδοθούν στην Κύπρο εξακολουθεί να αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των νομισματολόγων, η νομισματική παραγωγή του 2ου και 1ου αιώνα π.Χ. είναι αρκετά γνωστή, όπως υποδεικνύουν, άλλωστε, και τα παραδείγματα των κυπριακών κοπών της Δήλου, που σχετίζονται με τα νομίσματα της περιόδου του Φύσκωνος, του Λαθύρου και της Κλεοπάτρας. Σε αυτόν τον χρονολογικό διαχωρισμό, προστίθενται οι δυσκολίες ταξινόμησης των χάλκινων κυπριακών νομισματικών σειρών.

Τα χάλκινα πολεμαϊκά νομίσματα της Κύπρου έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης μέσα από τη δημοσίευση καταλόγων ή, με την ευκαιρία της δημοσίευσης ανασκαφικών νομισμάτων, ιδίως από την Πάφο, το Κούριο, την Αμαθούντα, το Κίτιο και τη Σαλαμίνα. Έχει υποστηριχθεί, ότι ορισμένα χάλκινα νομίσματα που αποδίδονται σαφώς στην Κύπρο, έχουν τους ίδιους τύπους με αυτούς των αλεξανδρινών νομισμάτων, όπως είναι η απεικόνιση του Άμμωνος Διός στον εμπροσθότυπο και της παράστασης του αετού στον οπισθότυπο.⁴⁸ Αυτή η εικονογραφική επιλογή της πολεμαϊκής νομισματοκοπίας της Κύπρου απαντάται επανειλημμένως στα ευρήματα της Δήλου, με χαρακτηριστικές περιπτώσεις τις χάλκινες κοπές του στρατηγού της Κύπρου Θεοδώρου (123-118 π.Χ.), αλλά και τις χάλκινες κο-

πές της Κλεοπάτρας, που χρονολογούνται από το έτος 46 π.Χ. και έπειτα. Στο σύνταγμα, ωστόσο, των πολεμαϊκών νομισμάτων εντοπίζονται στοιχεία που παραπέμπουν στην κυπριακή προέλευσή τους: αρχικά, το σχήμα των νομισμάτων επιτρέπει να αναγνωριστεί κανείς μία μη αλεξανδρινή παραγωγή. Επίσης, στον 2ο αιώνα π.Χ., η παρουσία διαφορετικών συμβόλων σε πολλές παραλλαγές χρυσών και αργυρών νομισμάτων βρίσκει παράλληλα σε ορισμένα χάλκινα νομίσματα.⁴⁹ Τα σύμβολα αυτά έχουν ενδεχομένως μόνιμο χαρακτήρα σε μία συγκεκριμένη σειρά (άνθος λωτού) ή περιστασιακό ή ακόμη και ετήσιο. Επιπλέον, δεν πρέπει κανείς να αμελήσει τη συμπερίληψη της χρήσης ενός συγκεκριμένου κυπριακού εικονιστικού στοιχείου, κυρίως μέσω της απεικόνισης της Αφροδίτης, η λατρεία της οποίας ήταν πολύ σημαντική στην Κύπρο, ιδίως στην Πάφο.⁵⁰ Η κεφαλή της θεότητας, που φέρει πόλο, διακοσμεί τον εμπροσθότυπο των εκδόσεων του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρα μετά το 294 π.Χ.⁵¹ Επί Πτολεμαίου Γ΄ Ευεργέτη, το αρχαϊκό λατρευτικό άγαλμα της θεάς καταλαμβάνει την οπίσθια όψη των χάλκινων νομισμάτων του ηγεμόνα, ενώ η ίδια θεότητα υπονοείται μέσω της προσθήκης άνθους λωτού στον οπισθότυπο πολλών νομισμάτων, που χρονολογούνται από τα πρώτα, ενδεχομένως, έτη της βασιλείας του Ευεργέτη έως το τέλος της βασιλείας του Πτολεμαίου Δ΄ Φιλοπάτορος (246/5-205/4 π.Χ.).⁵² Εδώ συγκαταλέγονται και οι χάλκινες κοπές της Κλεοπάτρας, που απεικονίζεται ως Αφροδίτη να κρατά στα χέρια της τον Πτολεμαίο ΙΕ΄ Καισαρίωνα (44-30 π.Χ.) ως Έρωτα.⁵³ Απεικονίσεις των θεοτήτων και των συμβόλων τους λειτουργούν ως οπτική πρόσκληση προς τους πολίτες της Δήλου να αναλογιστούν την ιδιαιτερότητα της Αιγύπτου στον κόσμο των ελληνιστικών βασιλείων.⁵⁴

Καταληκτικά, η διασπορά των πολεμαϊκών νομισμάτων εκτείνεται σε ολόκληρη τη γεωγραφική έκταση της Δήλου. Είναι ένα φαινόμενο, που απαντάται και στις περιπτώσεις άλλων μικρών νησιών, με περιορισμένη εδαφική επικράτεια, όπως είναι η Κέα και η Κως.⁵⁵ Η ύπαρξη πολεμαϊκής ναυτικής βάσης στην Κέα, αλλά και ο διεθνής ιερός χαρακτήρας, που είχαν προσλάβει η Δήλος και η Κως, ενδεχομένως να ερμηνεύουν αυτό το φαινόμενο: οι Πτολεμαίοι, δηλαδή, μέσω των απεσταλμένων τους μάλλον επεδίωξαν να καταστήσουν ισχυρή την παρουσία τους σε ολόκληρη τη γεωγραφική έκταση

αυτών των νησιών, στοιχείο που εξηγεί και την έντονη διασπορά των πολεμαϊκών νομισμάτων. Η παρατήρηση αυτή γίνεται περισσότερο κατανοητή, αν υπολογιστεί, ότι η Δήλος, μία από τις μικρότερες κυκλαδίτικες νήσους, εκτείνεται από Βορρά προς Νότο σε μήκος πέντε χιλιομέτρων περίπου, ενώ το πλάτος της δεν ξεπερνά τα χίλια τριακόσια μέτρα από τα ανατολικά προς τα δυτικά.⁵⁶ Αναμφίβολα, ωστόσο, τα πολεμαϊκά νομίσματα εμφανίζονται κατά πλειονότητα σε περιοχές, τις οποίες προσεταρτίστηκαν οι ηγεμόνες, ώστε να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντά τους, διότι, είτε αυτές οι επικράτειες τους έφεραν κοντά με τους θαλάσσιους δρόμους επικοινωνίας, είτε τους επέτρεπαν άνετη πρόσβαση στην ενδοχώρα των νησιών. Η Δήλος, φαίνεται ότι αποτέλεσε μία τέτοια περιοχή, όπως τεκμηριώνουν η κεντρική θέση της στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων, η άμεση γειτνιάσή της με νησιά, που εντάχθηκαν στην πολεμαϊκή σφαίρα επιρροής, όπως ήταν η Τήνος στα βόρεια, η Μύκονος στα ανατολικά, η Νάξος και η Πάρος στα νότια και η Ρήνεια στα δυτικά, ο ρόλος της ως κέντρου του διαμετακομιστικού εμπορίου σιτηρών από την πολεμαϊκή Αίγυπτο στη Ρώμη, αλλά και το γεγονός ότι αποτέλεσε την έδρα του Κοινού των Νησιωτών για την περίοδο 314-246 π.Χ.⁵⁷

Σημειώσεις

1. Τυπολογία-εικονογραφία πολεμαϊκών νομισμάτων: Σβορώνος 1904· Lorber 2018. Πολεμαϊκοί «θησαυροί» στη Δήλο: Chankowski 2010, 168.
2. Αρχαιολογικοί χώροι της Δήλου: Bruneau & Ducat 2010.
3. Lorber 2018 (Vol.1), 579-584, αρ.133-179.
4. Αργυρά τετράδραγμα με τον Πτολεμαίο Α', που παρουσιάζουν αντίστοιχη εικονογραφία με εκείνο της Δήλου: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain IX, The British Museum αρ.56-58· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ. 1148-1149· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain III, R.C. Lockett Collection αρ. 3396-3399.
5. Σβορώνος 1904 (T.2), 82-88, αρ. 551-602, πίν.XIII,1-26, XIV, 5-14· Lorber 2018 (Vol.2), 189-192 αρ. B165-B184.
6. Αντίστοιχη εικονογραφία σε νόμισμα Φυλαδέλφου: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ.1159.
7. Χρονολογική ταξινόμηση των νομισματικών τύπων Φυλαδέλφου: Σβορώνος 1904 (T.1), 165-172, (T.2), 84 (Έτος Α (1) = 285/4 π.Χ.)· Samuel 1962, 26-30· Bagnall 1976, 190 σημ. 62.
8. Αντίστοιχης εικονογραφίας νομίσματα Φυλαδέλφου: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ. 1160· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VI, Corpus Christi College Cambridge, The Lewis Collection αρ.1197· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VII, Manchester University Museum αρ. 1415, 1422· Σβορώνος 1904 (T.2), 35 αρ. 206, πίν. VIII, 4, 75 αρ. 504, 86 αρ. 576, πίν. XIII, 19, 91 αρ. 610, πίν. XII, 17· Lorber 2018 (Vol.2), 189-192 αρ. B55, B174, B269, B274, B289-B290.
9. Ο Ευεργέτης τμήσε τους προγόνους του με την έκδοση νομισμάτων: Σβορώνος 1904 (T.1), 227-241, 253, 263-265, (T.2), 141-144 αρ. 934-961, πίν. XXVIII,1-16, XXXII, 8, 10, 156 αρ. 1001-1004, πίν. XXX, 9-14, 159-165 αρ. 1011-1045, πίν. XXXI,1-9, XXXII, 1-16, 20-26, 173-176 αρ.1089-1112, πίν. XXXIII,1-23· Lorber 2018 (Vol.1), 579-584 αρ. 319, 343-368, 808, 584 αρ.732, 812, 815-823, 828, 831, 833, 838-842, 844-848, 856-859, 861, 868a, 870, 872, 876-877, 880, 883, (Vol.2), 189-192 αρ. B392-B394. Για παραδείγματα με αντίστοιχη εικονογραφία: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ.1162· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VI, Corpus Christi College Cambridge, The Lewis Collection αρ. 1198-1199· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain III, R.C. Lockett Collection αρ. 3409-3415.
10. Η απεικόνιση της Βερενίκης κατείχε εξέχουσα θέση στις κοπές του Ευεργέτη: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain III, R.C. Lockett Collection αρ.3416-3420· Σβορώνος 1904 (T.1), 241-252, 256-259, 262-263, (T.2), 145-147 αρ. 962-963, πίν. XXIX,17-18, 148-150 αρ. 972-973, πίν. XXIX, 1-3, 150-151 αρ. 978-985, πίν. XXIX, 4-11, XXXI, 21, XXXV, 14-16, 152 αρ. 986-990, πίν. XXXV, 2-4, 13, 153 αρ. 991, πίν. XXXV, 5, 166 αρ. 1047-1050, πίν. XXXI, 14-16, 20, 167 αρ. 1051-1054, πίν. XXXI, 11-13, 17-19, 168 αρ. 1055-1057, πίν. XXXI, 22-28, 170 αρ. 1064-1072, πίν. XXXI, 29-33, 172 αρ. 1086-1088· Lorber 2018 (Vol.1), 579-584 αρ. 87, 410, 734-748, 806, (Vol. 2), 189-192 αρ. B452, B454-B460, B462-B463.
11. Ταξινόμηση των εν λόγω νομισμάτων του Ευεργέτη: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ. 870-871· Σβορώνος 1904 (T.1), 252-253, 262-263, (T.2), 154-155 αρ. 995-1000, πίν. XXX, 1-8, 171-172 αρ. 1073-1088, πίν. XXXI, 34-36· Lorber 2018 (Vol.1), 579-584 αρ. 405, 802, 805, (Vol.2), 189-192 αρ. B404-B407.
12. Η παρουσία του Σωσίου πιθανότατα θα πρέπει να ενταχθεί στα γεγονότα που ακολούθησαν την άνοξη του 219 π.Χ., όταν ο Αντίοχος Γ' Μέγας (222-187 π.Χ.), ηγεμόνας των Σελευκιδών, έχοντας καταλάβει ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της Κόλης Συρίας, αποτελούσε ορατή απειλή για το πολεμαϊκό βασίλειο: την περίοδο αυτή, ο Σωσίβιος και ο Αγαθοκλής, σύμβουλοι και επιτρόποι του πολεμαϊκού θρόνου, ανέπτυξαν μία έντονη διπλωματική δραστηριότητα στον ελλαδικό χώρο, που στόχο είχε την επιβεβαίωση της αφοσίωσης των ελληνικών πόλεων και νήσων στο πρόσωπο του Φιλοπάτορος: *Inscriptiones Graecae* XI, 4 649· Bagnall 1976, 153· Παπιομίτογλου 2022, 181-182.
13. Σβορώνος 1904 (T.1), 293-298, (T.2), 187 αρ. 1159-1162, πίν. XXXIX, 1-12· Lorber 2000, 67-92· Lorber 2018 (Vol.1), 183-245, 431-453, (Vol.2), 123-143.
14. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ. 1173-1174· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VI, Corpus Christi College Cambridge, The Lewis Collection αρ. 1202· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VII, Manchester University Museum αρ. 1429-1431· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ. 872-873· Lorber 2018 (Vol. 1), 579-584 αρ. 892, 910, 941, (Vol. 2), 189-192 αρ. B359-B362, B364, B389, B493-B496, B503a, B503b, B504, B506, B509, B511, B514-B515, B542-B543, B546, B551, B554.
15. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain III, R.C. Lockett Collection αρ. 3421· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain I.2, The Newnham Davis Coins in the Marischal College Aberdeen αρ. 477· Σβορώνος 1904 (T.1), 292-293, (T.2), 186 αρ.1154, πίν. XXXVII, 17-19.
16. Mørkholm 1983, 69-79.
17. Peremans & Van't Dack 1968, αρ.14602, 14612.

18. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 366-370, (Τ.2), 228-230 αρ. 1394-1408, πίν. XLVII, 16-25, XLVIII, 17 (Πβλ. XXIV, 18), XLVIII, 18 (Πβλ. XXIV, 19).
19. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 249-250, 369-370, (Τ.2), 231 αρ. 1409-1414, πίν. XLVIII, 15-16.
20. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 366-370, (Τ.2), 228-230 αρ. 1394-1408, πίν. XLVII, 16-25, XLVIII, 17 (Πβλ. XXIV, 18), XLVIII, 18 (Πβλ. XXIV, 19).
21. Νομίσματα Φιλομήτορος με απεικονίσεις Δία: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ. 1178-1181· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VI, Corpus Christi College Cambridge, The Lewis Collection αρ. 1203, 1206-1208· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ. 879-881· Σβορώνος 1904 (Τ.1), 363-366, 370-372, 374-378, (Τ.2), 223-224 αρ. 1375, 1377-1378, πίν. XLVII, 4, 6-7, 226 αρ. 1383, πίν. XLVII, 10, 232 αρ. 1415-1416, πίν. XLVIII, 1-2, 234-236 αρ. 1423-1430, πίν. XLVIII, 8-14.
22. Σβορώνος 1904 (Τ.2), 320 αρ. 1918, πίν. LXIV, 19-21· Σβορώνος 1907, 196 αρ. 94. «Βαρβαρικές» απομμήσεις πτολεμαϊκών νομισμάτων: Σβορώνος 1904 (Τ.2), 319-320 αρ. 1911-1919, πίν. XXVII, 30, LXIV, 1-16, 19-28.
23. Σβορώνος 1907, 197 αρ. 102.
24. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ.883· Σβορώνος 1904 (Τ.1), 402-405, (Τ.2), 262-264 αρ. 1621-1639, πίν. LIV, 9, 14-31, 267 αρ. 1648-1650, πίν. LVI, 15-16 (Κρόκος).
25. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 404, (Τ.2), 268 αρ.1651-1652, πίν. LVI, 24-25. Νομισματική κυκλοφορία στην πτολεμαϊκή Κύπρο: Bagnall 1976, 187-194· Lorber 2018 (Vol.1), 293-300, 337-353, 435-439, (Vol.2), 26-31, 70-72, 107-109, 134-136. Θεόδωρος: Peremans & Van't Dack 1968, αρ. 15046· Bagnall 1976, 46-51, 59, 259-260· Michaelidou-Nicolaou 1976, 68 κ.ε.: Huß 2001, 621, 661 κ.ε.: Παπιομίτογλου 2022β, 106-108.
26. *Salamine* XIII 77-78.
27. *Supplementum Epigraphicum Graecum* 13:586.
28. *Supplementum Epigraphicum Graecum* 13:589. Αρσινόη Μάριου: Bagnall 1976, 238· Hölbl 2001, 60.
29. *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 30,79· *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 31,83· *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 31, 84. Κοινό των Ιώνων: Magie 1950, 66· Bagnall 1976, 169.
30. Ήγεμόνες: *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 26, 69· Παπιομίτογλου 2022β, 109. Στρατηγός Έλενος: *Supplementum Epigraphicum Graecum* 41:1479· Bagnall 1976, 45, 260-261· Παπιομίτογλου 2022β, 109-110.
31. Σβορώνος 1907, 199 αρ.118.
32. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 422, (Τ.2), 281-282 αρ.1717-1723, πίν. LVIII, 2, 6-9.
33. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 421-422, (Τ.2), 278-280 αρ. 1694-1716, πίν. XXXVII, 16, LIV, 14, 16, LVIII, 11-32.
34. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 422, (Τ.2), 281-282 αρ. 1717-1723, πίν. LVIII, 2, 6-9.
35. Σβορώνος 1904 (Τ.1), 471-474, (Τ.2), 312 αρ. 1874-1877, πίν. LXII, 26-29. Αντίστοιχα νομίσματα της Κλεοπάτρας: *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XII, The Hunterian Museum, University of Glasgow αρ. 2429-2431.
36. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VIII, The Hart Collection αρ. 1217-1218· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XII, The Hunterian Museum, University of Glasgow αρ.3451-3452· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain VII, Manchester University Museum αρ.1443-1444· *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ.886· Σβορώνος 1904 (Τ.1), 464-471, 474-485, 488-489, (Τ.2), 305, 311 αρ. 1871-1873, πίν. XLIII, 4, LXIII, 1-3, LXVIII, 3-6, 314-317 αρ. 1883-1890, 1892-1895, 1897-1898, πίν. LXIII, 10, 13, 16-24, 318 αρ.1905-1908, πίν. LXIII, 15, 31.
37. Βάσει μίας λεπτομερούς απογραφής που παραθέτει ο Αθήναιος, είναι γενικά αποδεκτό ότι ο κύριος πολεμικός στόλος, τουλάχιστον για την περίοδο του Φιλαδέλφου, ήταν σημαντικός ώστε και πλοίων πλήθει πάντας υπερέβαλλεν: Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 203d· Erskine 2013, 83 σημ.4· Thompson 2013, 188. Ακολουθώντας τον ίδιο απολογισμό, επρόκειτο για έναν στόλο, αποτελούμενο από περίπου διακόσια πενήντα πλοία επίθεσης με κουπιά (πεντήρεις, τριήρεις και άλλα μικρότερα) και περίπου εκατό βαρύτερα πλοία, ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνονταν και ένας αριθμός αυτών που ονομάστηκαν στο παρελθόν *Hellenistic Super Galleys* (τριακοντήρεις, εικοσήρεις): Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 203d· Casson 1969, 185-193. Ο Αθήναιος περαιτέρω ισχυρίζεται, ότι τουλάχιστον άλλα τέσσερις χιλιάδες πτολεμαϊκά πλοία προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε ναυτικές βάσεις, που κάλυπταν ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο: Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 203d. Ο τελευταίος αριθμός μάλλον φαίνεται υψηλός και κάπως υπερβολικός, αλλά είναι πιθανό να περιελάμβανε και άλλου είδους πλοία, όπως πλοία μεταφοράς και εμπορικά. Αν πάντως οι ισχυρισμοί του Αθηναίου ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, τότε αυτό σημαίνει ότι τουλάχιστον για τον 3ο αιώνα π.Χ., η διατήρηση ενός στόλου πολεμικών πλοίων αποτέλεσε ένα από τα κύρια έξοδα του «πτολεμαϊκού νοικοκυριού».
38. Beyer - Rothhoff 1993, 248-249.
39. Fischer - Bovet 2014, 72.
40. Fischer - Bovet 2014, 71.
41. Gabrielsen 1997.
42. Hackens 1968, 69-95.
43. Bagnall 1976, 204· Stefanakis 2000, 382-392.
44. Bagnall 1976, 187-194· Olivier, Julien, «The Coinage of the Ptolemies in Cyprus», στην ιστοσελίδα: Kyprios Character. History, Archaeology & Numismatics of Ancient Cyprus: kyprioscharacter.eie.gr/en/t/AZ.
45. Λόχος Καλλιμήδου: *Inscriptions de Délos* 1526· *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 29,76· *Corpus of Ptolemaic Inscriptions* 3 424 (=Philae 19.A.), στίχ. 7, C., στίχ. 33-34· *Urkunden der Ptolemäerzeit (ältere Funde)* II 187, στίχ. 6-7· Peremans & Van't Dack 1956, αρ. 6387· Peremans & Van't Dack 1968, αρ. 15218· Hölbl 2001, 200· Huß 2001, 614, 621. Κρόκος: *Inscriptions de Délos* 1528· *Annual of the British School at Athens* 56 (1961) 28, 74· *Supplementum Epigraphicum Graecum* 13:573· Peremans & Van't Dack 1968, αρ. 15052· Huß 2001, 621. Στόλος: *Inscriptions de Délos* 1533-1534· Bagnall 1972, 358-368· Pouilloux 1973, 407 σημ. 50· Bagnall 1976, 261· Huß 2001, 638, 641.
46. Bagnall 1976, 39-42· Hölbl 2001, 17, 23.
47. Mørkholm 1991, 63-67· Lorber 2012, 33-34.
48. Keen 2012, 119-121· Olivier, Julien, «The Coinage of the Ptolemies in Cyprus», στην ιστοσελίδα: Kyprios Character. History, Archaeology & Numismatics of Ancient Cyprus: kyprioscharacter.eie.gr/en/t/AZ.
49. Davesne & Le Rider 1989, 281-283· Olivier 2012, 469-487.
50. Keen 2012, 121-127· Olivier, Julien, «The Coinage of the Ptolemies in Cyprus», στην ιστοσελίδα: Kyprios Character. History, Archaeology & Numismatics of Ancient Cyprus: kyprioscharacter.eie.gr/en/t/AZ.
51. Keen 2012, 123.
52. Lorber 2001, 39-52.
53. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XII, The Hunterian Museum, University of Glasgow αρ. 2429-2431· Σβορώνος 1904 (Τ.1), 471-474, (Τ.2), 312 αρ.1874-1877, πίν. LXII, 26-29.

54. Βλαχοπούλου - Οικονόμου 1990, 305-321, πίν. 1-8.
55. Πτολεμαϊκά νομίσματα Κέας: Papageorgiadou - Banis 1997· Κω: Στεφανάκη 2012.
56. Γεωγραφία Δήλου: Ducat 2010, 29-30.
57. Κοινό των Νησιωτών: Merker 1970, 141-160· Bagnall 1976, 80, 83, 136-141, 149-152, 157· Buraselis 1982, 41 κ.ε., 60-67, 80-93, 180-188· Sippl 1986, 41-46· Νίγδελς 1990, 208 κ.ε.· Reger 1994, 32-69· Sheedy 1996, 423-449· Hölbl 2001, 19, 23-24, 28, 40, 44, 93-94· Huß 2001, 211 κ.ε., 303, 325, 352, 434, 436· Constantakopoulou 2005, 1-34· Constantakopoulou 2012, 49-70· Constantakopoulou 2012β, 301-321· Meadows 2013, 19-38· Χανιώτης 2021, 177.

Βιβλιογραφία

- Bagnall R.S. 1972, «Stolos the Admiral», *Phoenix* 26, 358-368.
- Bagnall R.S. 1976, *The Administration of the Ptolemaic Possessions outside Egypt*, Brill, Leiden.
- Beyer-Rothhoff B. 1993, *Untersuchungen zur Aussenpolitik Ptolemaios' III*, Habelts Dissertationdruck, Bonn.
- Βλαχοπούλου-Οικονόμου Α. 1990, «Η παράσταση του αετού στο Ιερό της Δωδώνης», *Δωδώνη* 19, 305-321.
- Bruneau P & Ducat J. 2010, *Οδηγός της Δήλου*, Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα.
- Buraselis K. 1982, *Das Hellenistische Makedonien und die Ägäis. Forschungen zur Politik des Kassandros und der drei ersten Antigoniden im Ägäischen Meer und in Westkleinasien*, Beck, Munich.
- Casson L. 1969, «The Super Galleys of the Hellenistic Age», *Mariner's Mirror* 55, 185-193.
- Chankowski V. 2010, «Τα νομίσματα», *Οδηγός της Δήλου* (P. Bruneau & J. Ducat), Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα, 163-168.
- Constantakopoulou C. 2005, «Proud to be an Islander: Island Identity in Multi-Polis Islands in the Classical and Hellenistic Aegean», *Mediterranean Historical Review* 20.1, 1-34.
- Constantakopoulou C. 2012α, «Identity and Resistance: the Islanders League, the Aegean Islands and the Hellenistic Kings», *Mediterranean Historical Review* 27.1, 49-70.
- Constantakopoulou C. 2012β, «Beyond the Polis: Island Koina and other non-polis entities in the Aegean», *Revue des Études Anciennes* 114, 301-321.
- Davesne A & Le Rider G. 1989, *Le trésor de Meydancikkale*, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris.
- Ducat, F. Γεωγραφία 2010, *Οδηγός της Δήλου* (P. Bruneau & J. Ducat), Γαλλική Σχολή Αθηνών, Αθήνα, 29-30.
- Erskine A. 2013, «Polybius and Ptolemaic Sea Power», *The Ptolemies, the Sea, and the Nile: studies in Waterborne Power* (K. Buraselis & M. Stefanou & D. Thompson), Cambridge University Press, Cambridge, 82-96.
- Fischer-Bovet C. 2014, *Army and society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gabrielsen V. 1997, *The naval aristocracy of Hellenistic Rhodes*, Aarhus University Press, Aarhus.
- Hackens T. 1968, «A propos de la circulation monétaire dans le Peloponnese au IIIe siècle av. J-C», *Antidoron W. Peremans sexagenario ab alumnis oblatum* (L. Cerfaux & W. Peremans & A. Torho), Publications Universitaires de Louvain, Louvain, 69-95.
- Hölbl G. 2001, *A History of the Ptolemaic Empire*, Routledge, London & New York.
- Huß W. 2001, *Ägypten in hellenistischer Zeit, 332-30 v.Chr.*, Beck, Munich.
- Keen P. 2012, *Land of Experiment: The Ptolemies and the Development of Hellenistic Cyprus, 312-58 BCE*, Dissertation at the University of Chicago.
- Lorber C. 2000, Large Ptolemaic Bronzes in Third-Century Egyptian hoards, *American Journal of Numismatics* 12, 67-92.
- Lorber C. 2001, «The Lotus of Aphrodite on Ptolemaic Bronzes», *Swiss Numismatic Revue* 80, 39-52.
- Lorber C. 2012, «Dating the Portrait Coinage of Ptolemy I», *American Journal of Numismatics* 24, 33-44.
- Lorber C. 2018, *Coins of the Ptolemaic Empire. Part I. Ptolemy I through Ptolemy IV* (2 vols.), Volume 1, Precious Metal, Volume 2. Bronze, The American Numismatic Society, New York.
- Magie D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton University Press, Princeton.
- Meadows A. 2013, «The Ptolemaic League of Islanders», *The Ptolemies, the Sea, and the Nile: studies in Waterborne Power* (K. Buraselis & M. Stefanou & D. Thompson), Cambridge University Press, Cambridge, 19-38.
- Merker I. 1970, «The Ptolemaic Officials and the League of Islanders», *Historia* 19, 141-160.
- Michaelidou-Nicolaou I. 1976, *Prosopography of Ptolemaic Cyprus*, P. Åström, Göteborg.
- Mørkholm O. 1983, «The last Ptolemaic silver coinage in Cyprus», *Chiron* 13, 69-79.
- Mørkholm O. 1991, *Early Hellenistic Coinage from the Accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-188 B.C.)*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Νίγδελς Π. 1990, *Πολίτευμα και Κοινωνία των πόλεων των Κυκλάδων κατά την Ελληνιστική και Αυτοκρατορική εποχή*, Διδ. διατριβή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη.
- Olivier J. 2012, *Archè et Chrématas en Égypte au IIe siècle avant J.-C. (204-81 av. J.-C.)*, Étude de numismatique et d'histoire, Institut de recherche sur les archéomatériaux, Orléans.
- Papageorgiadou-Banis C. 1997, *The Coinage of Kea*, National Hellenic Research Foundation, Athens.
- Παπιομίτογλου Α. 2022α, «Έπαινος και εξωτερική πολιτική: η ρητορική του επαινού στις πτολεμαϊκές επιγραφές των Κυκλάδων», *Σχεδιάσματα* 2, 173-209.
- Παπιομίτογλου Α. 2022β, «Στη δίνη της Αιγύπτου: μοντέλα διαχείρισης και στρατιωτικής οργάνωσης των πόλεων της Κύπρου υπό την εξουσία των Πτολεμαίων μοναρχών», *Κύπρος: Ιστορία και Πολιτισμός*, Τόμος Α' (Α.Ν. Μαστραπάς & Μ.Μ. Στεργιούλης), Κύπρος: Ιστορία και Πολιτισμός: 45ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων - Συνδέσμου Ελλήνων-Κυπρίων Φιλολόγων, 8-10/11/2018, Αθήνα. Εκδόσεις Κοράλλι: Αθήνα, 106-116.
- Peremans W & Van't Dack E. 1956, *Prosopographia Ptolemaica / Vol. iii, Le Clerge, le Notariat, les tribunaux: nos. 4984-8040*, Publications universitaires de Louvain, Louvain.
- Peremans W & Van't Dack E. 1968, *Prosopographia Ptolemaica / Vol. vi, La cour, les relations internationales et les possessions extérieures, la vie culturelle: nos. 14479-17250*, Publications universitaires de Louvain, Louvain.
- Pouilloux J. 1973, «Salaminiens de Chypre à Délos», *Bulletin de Correspondance Hellénique Suppl.* 1, 399-413.
- Reger G. 1994, «The Political history of the Kyklades 260-200 B.C.», *Historia* 43, 32-69.
- Samuel A.E. 1962, *Ptolemaic Chronology*, Beck, München.
- Σβορώνος Ι. 1904, *Τα νομίσματα του κράτους των Πτολεμαίων*, 4Τ, Πελεκάνος, Αθήνα.

- Σβορώνος Ι. 1907, «Προσκτήματα του Νομισματικού Μουσείου: Άνασσαφαί Δήλου», *Journal International d'archéologie Numismatique* 10, 191-222.
- Sheedy K. 1996, «The Origins of the second Nesiotic League and the Defence of Kythnos», *Historia* 45, 423-449.
- Sippel D. 1986, «Tenos and the Nesiotic League», *Ancient World* 13, 41-46.
- Stefanakis M. 2000, «Ptolemaic Coinage and Hellenistic Crete», *Crete-Egypt: three thousand years of cultural links, Catalogue* (A. Karetsoy & M. Andreadaki-Vlaziaki), Hellenic Ministry of Culture, Greece, 382-392.
- Στεφανάκη Β.Ε. 2012, *Νομίσματα-Νομισματική Αιγαίου: Κως Ι. Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαιακών Σπουδών, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού: Αθήνα.*
- Thompson D. 2013, «Hellenistic Royal Barges», *The Ptolemies, the Sea, and the Nile: studies in Waterborne Power* (K. Buraselis & M. Stefanou & D. Thompson), Cambridge University Press, Cambridge, 185-196.
- Χανιώτης Α. 2021, *Η εποχή των κατακτήσεων: ο ελληνικός κόσμος από τον Αλέξανδρο στον Αδριανό, 336 π.Χ.-138 μ.Χ.*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης: Ηράκλειο.

Προέλευση εικονογράφησης

1. Lorber 2018 (Vol.1), αρ.157. 2. Lorber 2018 (Vol.1), αρ.153. 3. Σβορώνος 1904 (Τ.2), αρ.610. 4. Σβορώνος 1904 (Τ.2), αρ.1000. 5. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain I.2, The Newnham Davis Coins in the Marischal College Aberdeen αρ.477. 6. *Sylloge Nummorum Graecorum* Great Britain XIII, The Collection of The Society of Antiquaries, Newcastle Upon Tyne αρ.880. 7. Σβορώνος 1904 (Τ.2), αρ.1426.

ABSTRACT

The Ptolemaic influence on Delos through the examination of the coins

Apostolos Papiomitoglou

Ph.D Ancient History, Academic Scholar in Ancient History, University of Crete, Greece

Themes in Archaeology 2025, 9(1-2): 24-35

The Aegean sea has always played a key role in the Greek world and certainly did not lose its importance after the expansion of Hellenism beyond the Achaemenid Empire, through to the Indus Valley and the Nubian desert. The Greek islands' position between Egypt and the Ptolemaic foreign possessions has prompted the Ptolemies to maintain relations with them. Their general aims were in order to secure bases in the Greek islands and through them to control Mediterranean sea routes, to reduce their opponents' influence on them and to recruit mercenaries. The Ptolemaic influence in the central Aegean area, the Cyclades, especially on the island of Delos, is documented through a number of diverse sources, including the Ptolemaic coins found in this geographical complex, which constitutes an area with strong Ptolemaic penetration. This article aims to study the relations between the Ptolemies and Delos at a political and economic level through the examination of the available numismatic material. The discovery of Ptolemaic coins in Delos completes the picture created by the epigraphical evidence, offering useful information on the dispersion of Ptolemaic coins on the island, on the ways in which they entered the insular hinterland, and on the effects exerted by the Ptolemaic numismatic in the local coinage of the islanders, especially in regards to the representations of iconography.

Key words: Ptolemies, Egypt, Aegean, Cyclades, Delos, Coins